

В.М.Матях*

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ІСТОРИЧНИЙ ПРОЦЕС ЗА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
І РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ: ТЕМАТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ НА
СТОРІНКАХ «УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ЖУРНАЛУ» (1987–2007 рр.)**

У статті розглядаються тенденції висвітлення на сторінках «Українського історичного журналу» цивілізаційного поступу України протягом тривалого історичного періоду, який охоплює середньовічну та ранньомодерну добу. Визначено основне проблемне поле та спрямування дослідницьких інтересів дописувачів часопису за останні 20 років його видання.

Пропонована студія певною мірою є продовженням нашої статті, підготовленої до 40-ї ювілейної річниці видання профільного українського історичного часопису, в якій було зроблено огляд публікацій з української медієвістики, розміщених на сторінках «Українського історичного журналу» за весь час його існування¹. Зважаючи на те, що зі зміною історичних реалій із середини 80-х рр. ХХ ст. в українській історіографії започаткувався, а в роки незалежності – набув помітного прискорення якісний прорив у вивченні проблематики українського середньовіччя і раннього нового часу, яка на попередніх етапах фактично перебувала на маргіналах вітчизняної історичної науки, вважаємо за доцільне повернутися до піднятої проблеми і підвести своєрідний підсумок репрезентативності на означеному у заголовку історіографічному відрізку часу медієвістичних і ранньоновістичних студій у провідному періодичному виданні українських істориків.

«... Без перебільшення можна сказати, що з кінця 80-х рр. «УІЖ» виконує роль одного зі своєрідних орієнтирів у формуванні нової вітчизняної історіогра-

* Матях Валентина Миколаївна – канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ.

фії, – підкреслювали його «біографи» у спеціальному монографічному дослідженні, присвяченому історії журналу. – На шпальтах часопису знаходять відображення найважливіші аспекти історії України, які довгий час фальсифікувались або замовчувались. Журнал відкрив невідомі, чи повернув забуті і напівзабуті імена, висвітлив утаємничені факти та події, засвідчив якісно вищий рівень української історіографічної школи². Цілком погоджуючись із наведеною оцінкою, дозволимо собі коротко нагадати, у чому полягали основні причини таких зрушень. Насамперед вони пов'язуються зі зменшенням ідеологічного тиску на українську історичну науку із початком перебудовчих процесів у СРСР, та з остаточним її звільненням з-під контролю партійно-ідеологічних інституцій із проголошенням Україною незалежності; становленням на рубежі 80–90-х рр. нової вітчизняної медієвістичної школи, що обумовило зміну пріоритетів у дослідницькій проблематиці; притоком у науку молодого незаангажованого наукового потенціалу; зрослим зацікавленням своєю історією із боку громадського загалу; актуалізацією врахування досвіду минулого при вирішенні нагальних запитів сьогодення. Не останню роль відіграло і те, що на цей час у провідній академічній науковій установі з дослідження минулого українського народу – Інституті історії АН УРСР (з 1991 р. – Інституті історії України НАНУ) – відбулася певна кадрова ротація, внаслідок якої керівні посади, а також ініціативи у формуванні основних напрямів науково-дослідної роботи перейшли до молодшої генерації тодішніх професійних істориків, насамперед до фахівців саме у галузі українського середньовіччя і раннього нового часу.

За таких умов перед «Українським історичним журналом» відкрилися реальні можливості скоригувати свою публікаторську діяльність на користь наукових дослідів справді високого теоретичного ґатунку та прикладного фактологічного наповнення, піднятися від популяризації накопичуваних фактів до рівня методологічного органу українських науковців. Про готовність редакційного колективу до реорганізації своєї роботи свідчать, зокрема, «круглі столи», у ході яких провідні українські історики – фахівці в галузі української медієвістики і новістики не лише обговорили тогочасний стан справ в історичній науці, а й накреслили перспективи розвитку означених її тематичних підрозділів³. Показником активізації науково-дослідних розробок у цій сфері стало не лише загальне кількісне зростання публікацій із середньовічної і ранньомодерної проблематики, а, зокрема, їх збільшення у рубриках «Методологія та методика історичних досліджень», «Новий погляд на проблему», «Маловідомі сторінки історії». У 1996 р. в часописі з'являється нова рубрика – «Проблеми української медієвістики» (щоправда, тут слід зауважити, що в українській історіографії майже до останнього часу ранньоновістична проблематика традиційно становила складову медієвістичних студій, хронологічний діапазон яких своєю верхньою межею сягав фактично середини XIX ст.*).

Спробуємо проаналізувати, наскільки багатою впродовж останніх 20-ти років є тематична палітра медієвістичних та ранньоновістичних публікацій «Українського історичного журналу». Зрештою, це дасть змогу прослідкувати загальні тенденції в сучасній українській історичній думці щодо наукового вивчення національного історичного процесу від доби Київської Русі до кінця XVIII ст., що, зокрема, становить основне проблемне поле науково-дослідних пошуків одного зі структурних підрозділів Інституту історії України – відділу історії України середніх віків і раннього нового часу.

* Зауважимо, що такого погляду донедавна притримувався й автор цієї статті, зокрема, у своїй брошурі «Українська медієвістика другої половини XIX – початку XX ст.: криза чи прогрес» (К., 1996). Однак сьогодні ми вважаємо, що вживання терміну «новістика» щодо досліджень української історії середини XVI–XVIII ст. є цілком виправданим.

Традиційно достатньо різноманітною сюжетно є проблематика історії Давньоруської держави. Учених, які спеціалізуються у цій сфері, цікавить досить широкий спектр питань, починаючи з етнічної історії і закінчуючи сторінками повсякденного життя русичів. Оригінальними постановочними підходами і при цьому достатнім рівнем теоретизації позначені такі розвідки, як «Про еволюцію назви «Русь» в етнополітичній історії України» (1991. – №2) та «Про характер соціальних конфліктів у Київській Русі» (1993. – №2/3) В.М.Рички; «Підсумки відзначення тисячолітнього ювілею хрещення Русі-України» (1993. – №1) А.Жуковського; «Держава Романовичів та Золота Орда (40–50-ті рр. XIII ст.)» (2004. – №6) О.Б.Головка; «Рівні етнічної самосвідомості давньоруського населення» (2006. – №2), «Київська Русь і країни Європи: характерні риси східнослов'янської державності, рівні міжнародних відносин та напрями контактів» (2007. – №1) О.П.Моці; «Феномен княжого двору на Русі» (2006. – №4) М.Ф.Котляра та ін. Дискусійні питання щодо дослідження проблематики історії Київської Русі підняті в статтях методологічного характеру О.П.Моці «Київська Русь: результати та перспективи досліджень» (1996. – №4) та В.М.Рички «Київська Русь: проблеми, пошуки, інтерпретації» (2001. – №2), а також під час роботи «круглого столу» на тему: «Етнічні процеси у середньовічному слов'янському світі» (2001. – №3). На сторінках часопису було розглянуто питання генеалогії поняття «давньоруська народність»⁴; наведено дискусії, що точаться в наукових колах навколо терміну «Русь»⁵; оприлюднено новий погляд на «полюддя»⁶, а також норманську гіпотезу заснування Давньоруської держави⁷. Із сюжетів політичної історії увагу дослідників привернули проблеми давньоруської державності⁸, утворення окремих земель-князівств⁹, історія взаємин між політичними центрами Русі – Києвом і Новгородом¹⁰. Традиційно досліджувалися міждержавні русько-візантійські відносини¹¹. Було розглянуто місце Східної Волині у зовнішній політиці Києворуської держави¹².

В епіцентрі дослідницької уваги опинився феномен княжого двору. Окрім уже згаданої теоретичної статті М.Ф.Котляра, його дослідженню присвятили свої розвідки С.Г.Пушик, С.О.Висоцький, В.К.Козюба та В.М.Ричка¹³. Було також уточнено події, пов'язані із загибеллю Бориса й Гліба¹⁴ та смертю Рюрика Ростиславича¹⁵. Т.Л.Вілкул зробила спробу реставрувати образ Володимира Мономаха в текстах давньоруських літописів¹⁶. Ця ж дослідниця торкнулася також таких літописних текстологічних аспектів, як трактування суспільного інституту віча та соціального інтерпретування терміну «чадь»¹⁷, розглянула трактування Галицько-Волинським літописом епізоду з остриженням князя Войшелка¹⁸. Проблему походження літописних оповідей про нашествя Батия на руську землю підняв у своєму дослідженні В.І.Ставицький¹⁹. Він також порушив питання про загальноруське літописання середини XIII ст.²⁰

Сфери воєнної історії торкнулися у своїх розвідках В.О.Беліков, І.Г.Доброшов, В.А.Кучкін та В.Г.Бережинський²¹. М.Ф.Котляр порушив проблему сприйняття війни і воїнської слави давньоруськими книжниками²².

У порівнянні з попереднім часом, на сторінках «Українського історичного журналу» з кінця 80-х рр. XX ст. з'явилися публікації з нової проблематики, зокрема, історії будівництва давньоруських храмів²³, повсякденного монастирського життя²⁴, порушувалися питання шлюбних відносин за часів Київської Русі²⁵ тощо. У статті В.І.Воробйової було здійснено спробу розглянути обрядовість християнських свят²⁶. В.Г.Пуцько присвятив своє дослідження вивченню світських елементів у духовній культурі стародавнього Києва²⁷. Увага дослідників зверталася також на питання сприйняття князівських ловів традиційною свідомістю давньоруського суспільства²⁸.

Традиційним залишався блок публікацій з історії давньоруських міст та пам'яток давньоруської спадщини²⁹. Натомість протягом останніх двадцяти ро-

ків не було опубліковано жодного дослідження з питань економічного життя Давньоруської держави.

Пізнє середньовіччя, або так звана литовсько-польська доба української історії (цей час ми умовно обмежуємо XIV–XVI ст.) на сторінках «Українського історичного журналу», представлене студіями як із традиційних проблем суспільно-політичної історії, так і розвідками із соціально-економічної проблематики, питань судочинства та самоврядування, церковно-культурного життя тощо. Переважна їх більшість датована другою половиною 90-х рр. XX – початком XXI ст., коли в літуаністиці розпочався помітний процес позитивних зрушень, обумовлений притоком у цю галузь нових наукових сил, що мало своїм наслідком порушення монополізації цієї сфери, активізацію науково-дослідної роботи, а відповідно і значне кількісне зростання наукової продукції. Зокрема, у часописі звернуто увагу на такий важливий аспект, як перебування частини українських земель у складі Московського князівства з кінця XV ст.³⁰; піднято проблему політичної лояльності населення Великого князівства Литовського³¹; розглянуто питання міжконфесійних взаємин і суспільно-політичних рухів в Україні³²; здійснено спробу проаналізувати умови угод кінця XIV ст. між Великим князівством Литовським та Великим Московським князівством³³. У галузі воєнної історії увагу звернуто на дві переломні для долі України битви – біля Синіх Вод та на р. Ведроші³⁴.

В економічно-правовому блоці розглянуто впровадження волочної поміри на українських землях у складі Великого князівства Литовського³⁵, а також окремі питання розвитку торговельних відносин³⁶; еволюцію суспільно-територіальних форм сільської громади³⁷ та копного суду в XIV–XVI ст.³⁸; проаналізовано земельні контракти волинської шляхти³⁹ та правові й економічні джерела ВКЛ, що стосуються інституту «старини» і «новини»⁴⁰; також розглянуто окремі аспекти функціонування органів міського самоврядування в середньовічних містах України⁴¹.

Що стосується історії церкви, то тут основна увага дослідників зосереджена на сюжетах, пов'язаних із церковними уніями останньої третини XVI ст. (прикметно, що вони привертала увагу не лише українських, а й російських учених і були покликані до життя переважно відзначенням 400-ї річниці Берестейської унії)⁴². Було також розглянуто роль візантійсько-київської спадщини в культурному розвитку Великого князівства Литовського⁴³; проаналізовано полеміко-догматичні збірки XVI – початку XVII ст.⁴⁴. Увагу дослідників привернули також початковий період київського книгодрукування⁴⁵; питання середньовічної житлової забудови у м. Кам'янці-Подільському⁴⁶ тощо.

Однак, слід зауважити, що літуаністичні статті поступаються публікаціям з історії Київської Русі не лише за кількісним показником (1:2). Більшості з них притаманний скоріше описовий, аніж аналітичний характер, при цьому часто розглядаються локальні сюжети. Своєю теоретичною частиною в цьому блоці відзначаються методологічні статті Л.В.Войтовича⁴⁷ та А.О.Гурбика⁴⁸. Дискусійно-методологічні питання середньовічної доби обговорювалися також під час роботи «круглого столу» «Проблеми українського середньовічного села»⁴⁹. Слід зауважити, що хронологічно виступи його учасників поширювалися і на ранній новий час. Аргументуючи доцільність винесення проблеми на широке обговорення, учені відзначили, що «без вивчення середньовічних сільських поселень неможливо вивчити багато з актуальних історичних проблем...»⁵⁰. Зокрема, у своїх виступах вони торкнулися історіографічного доробку в дослідженні українського села та перспектив подальших наукових пошуків у цій царині, розглянули місце українського селянства в етносоціальних процесах тощо.

Слід констатувати, що найбільшою увагою дописувачів «Українського історичного журналу», які працюють в класичному періоді української історії, в

останнє двадцятиріччя користується ранній новий час. За нашими підрахунками, до яких не входять джерелознавчі та історіографічні праці, а також перевидання пам'яток історіографічної спадщини, протягом 1987–2007 рр. в часописі з історії України другої половини XVI–XVIII ст. було вміщено 135 оригінальних авторських розвідок, які, за вельми незначними винятками, належать перу українських учених. Ранньоновістична проблематика представлена на його сторінках такими основними тематичними блоками: український державотворчий процес XVII–XVIII ст.; Українська національна революція середини XVII ст.; Переяславська рада та українсько-російська угода 1654 р.; національно-визвольні рухи в ранньомодерній Україні; українське націотворення; Україна в міжнародних відносинах; воєнна історія; міграційні та колонізаційні процеси; політична культура; історія церкви; економіка, культура та наука (останні вельми вибірково). В окремі блоки можна також згрупувати публікації з історії українського козацтва та історії Криму. У цілому таке структурування є прямим віддзеркаленням тих основних пріоритетних дослідницьких напрямів, які домінують останнім часом в українській історичній науці.

Нова якість, напрацьована українськими істориками на зламі XX–XXI ст., відбилася не тільки у кількісних показниках. Її характерними виявами (окрім розширення тематичного поля) стали посилення документальної та теоретичної основи авторських викладів. Здебільшого саме у статтях та замітках, підготовлених для «Українського історичного журналу», провідні українські науковці проводили першу апробацію своїх творчих пошуків, оприлюднювали свої концептуальні підходи до розв'язання важливих проблем, які згодом утілювали у великі монографічні формати. Зокрема, саме так сталося з розробкою концепції Української національної революції 1648–1676 рр., основні положення якої було викладено у двох великих теоретичних статтях, надрукованих у часописі в 1997 та 1998 рр.⁵¹

Початок (після значної перерви) циклу публікацій з українського державотворення раннього нового часу було покладено ще до проголошення Акту про державну незалежність України. Так, восени 1990 р. в «Українському історичному журналі» було вміщено велику статтю В.А.Смолія та О.І.Гуржія⁵², в якій порушено проблему періодизації українського державотворчого процесу, визначено основні чинники, які сприяли становленню національного державного організму та означено його «основні функціональні параметри»⁵³. Наступного року вироблення концептуальних підходів до дослідження Української держави раннього нового часу було продовжено в теоретичних статтях В.А.Смолія⁵⁴ та В.С.Степанкова⁵⁵. Дещо пізніше в часописі були надруковані розвідки з проблеми становлення в Україні монархічної форми правління⁵⁶; діяльності гетьманського уряду в 1733–1735 рр.⁵⁷; знищення інституту гетьманства⁵⁸ тощо. У низці статей порушувалися питання діяльності українських урядів на міжнародній арені. Зокрема, в публікації Л.Г.Мельника увагу зосереджено на українсько-турецькому векторі взаємовідносин у політичних проектах П.Орлика⁵⁹. Перебуванню українського гетьмана в еміграції у Швеції присвячено невелику студію Б.Хегмана⁶⁰. Українсько-польські політичні відносини розглянуто у великих розвідках В.В.Станіславського⁶¹ та Т.В.Чухліба⁶². Однак найбільш широко представлена проблематика українсько-російських відносин XVII–XVIII ст. Зокрема, визначено їх основні тенденції, особливості, характер та етапи⁶³, місце і значення у їхньому розвитку білоруського фактора⁶⁴; порушено питання про польське Військо Запорозького до Москви у 1620 р.⁶⁵; досліджено російський вектор зовнішньополітичних програм окремих українських гетьманів⁶⁶ тощо. Цикл статей присвячено висвітленню певних аспектів українсько-московського договору 1654 р.⁶⁷ та зовнішньополітичного курсу Української держави після Переяслава⁶⁸.

У контексті дослідження Української держави раннього нового часу на увагу заслуговує і цикл статей з історії розбудови українського війська⁶⁹, стратегії і тактики українських воєначальників в окремих битвах⁷⁰.

Значне місце на сторінках «Українського історичного журналу» посідають статті, присвячені ролі кримського фактора в історії ранньомодерної України. Зокрема, О.І.Галенко порушив питання про татарські набіги на українські землі⁷¹. Було також розглянуто історію заселення Криму в кінці XVIII ст.⁷². Окремі публікації присвячено походам російських та українських військ на Крим у 1687 та 1689 рр.⁷³, витокам кримської політики Б.Хмельницького⁷⁴. Політичні відносини Запорозжя з Кримським ханством розглядаються у ґрунтовних, зіпертих на багату джерельну базу статтях В.В.Станіславського⁷⁵. Український історик В.В.Газін та російська дослідниця Т.Г.Яковлева акцентували увагу на розвитку українсько-кримських політичних стосунків у 60-х рр. XVII ст.⁷⁶

Традиційна проблематика національно-визвольних змагань українців за доби раннього нового часу в публікаціях часопису 90-х рр. минулого століття представлена у своїх нетрадиційних ракурсах. Зокрема, В.А.Смолій порушив дискусійні питання історії Коліївщини⁷⁷, тяглості традицій Національно-визвольної війни в соціальних та національно-визвольних виступах українського населення в другій половині XVII–XVIII ст.⁷⁸ А.Л.Зінченко та Г.Я.Сергієнко звернулися до виявів соціального та національного протесту на теренах Правобережної України⁷⁹. Синтезними підходами просякнута велика розвідка Р.Г.Симоненка, в якій висвітлюється роль геополітичного фактора в історії України⁸⁰.

Абсолютно новою для часопису виявилася проблематика з історії українського ранньомодерного націотворення⁸¹ та політичної культури українців⁸². Натомість традиційна для попереднього часу соціально-економічна проблематика помітно втратила у своєму кількісному вимірі. Так, за останнє двадцятиліття в «Українському історичному журналі» вона представлена лише шістьма публікаціями, в яких розглядаються общинні поземельні відносини у звичаєвому праві Лівобережної України⁸³, торгівельні зв'язки між Лівобережною і Правобережною Гетьманщинами⁸⁴, економічні зв'язки Чернігівського регіону⁸⁵, питання козацького землеволодіння⁸⁶ та основні аспекти земельної політики уряду Павла I на правобережних теренах⁸⁷, піднято проблему становлення та розвитку купецького стану в Лівобережній і Слобідській Україні⁸⁸. Також проаналізовано соціально-економічні погляди Ф.Туманського⁸⁹.

Окремо слід відзначити статті з питань демографії, міграційних процесів, історії національних меншин, що проживали на українських теренах⁹⁰.

У цілому незначною кількістю публікацій представлені й культурологічні сюжети. Серед них заслуговує на увагу позначена новаційними підходами і спостереженнями розвідка П.М.Саса, присвячена дослідженню рукописного Євангелія П.Сагайдачного⁹¹. Розглядалися також питання формування національної інтелігенції⁹². Окремі публікації присвячені діяльності українських навчальних закладів у XVIII ст.⁹³. У 90-х рр. посилюється увага до історії церкви. Зокрема, були опубліковані такі ґрунтовні розвідки, як «Про шляхи розвитку церкви в Україні й Росії (IX–XVI ст.)» В.Косика (1993. – №2/3; 4/6); «Церковна еліта та її роль у процесі формування політичної самосвідомості в Україні» Т.М.Євсєєвої (1999. – №2); «Про підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату наприкінці XVII ст.» О.М.Шевченко (1994. – №1); «Богдан Хмельницький та Українська православна церква (1648–1657)» М.В.Харинина (1995. – №4; 5); «Зв'язки київського архієпископа Петра Могили з молдавськими князівствами» К.Резакевича (1996. – №3) та «Київський патріархат у проєктах Петра Могили» Ю.А.Мицика (2007. – №1).

На пріоритетні ж позиції в цей час вийшла проблематика з історії української козащини. Своєрідним поштовхом для розгортання козакознавчих студій

стало відзначення у 1991 р. 500-ліття українського козацтва. Ця ювілейна дата, на відміну від традиційних урочистих заходів радянського часу, оголила перед громадським загалом у цілому вельми непоказний стан дослідження його історії, який утворився на попередньому історіографічному відрізку часу.

У грудні 1990 р. з ініціативи редколегії «Українського історичного журналу» відбувся «круглий стіл» на тему: «Українське козацтво: сучасний стан та перспективи дослідження проблеми», під час роботи якого провідні українські історики не лише обмінялися думками щодо шляхів виходу із ситуації, що склалася, а й намітили перспективні напрями розвитку козакознавчих досліджень на майбутні роки. Зокрема, д-р іст. наук В.А.Смолій підкреслив невичерпні можливості студювання в цій тематичній галузі. Серед найважливіших завдань активізації науково-дослідної роботи з дослідження історії українського козацтва учений виокремив проблему попередників українських козаків, питання виникнення козацтва як соціального явища та його історичної еволюції, з'ясування етапів, які пройшло українське козацтво на шляху свого перетворення на окремий суспільний стан, його соціальної природи, потенційних можливостей тощо. Унікальність українського козацтва у світовій історії підкреслив у своєму виступі і д-р іст. наук Ю.А.Мицик. Важливі проблемні завдання було накреслено й у виступах інших учасників «круглого столу» – В.О.Замлинського, О.І.Путра, В.С.Степанкова, Я.Р.Дашкевича, В.О.Щербака⁹⁴.

Отже, зініційований редколегією часопису науковий захід, без перебільшення, можна вважати своєрідним поштовхом до розгортання в Україні широкомасштабних науково-дослідних пошуків у царині козакознавчої проблематики. Як наслідок, лише протягом першої половини 90-х рр. в «Українському історичному журналі» було вміщено низку ґрунтовних розвідок з історії генези українського козацтва та його попередників⁹⁵; козацьких повстань кінця XVI – першої половини XVII ст.⁹⁶; розглянуто роль Запорозької Січі як консолідуючого фактора в історії запорозького козацтва до Національно-визвольної війни середини XVII ст.⁹⁷; оприлюднено результати археологічних обстежень місць розташування козацьких Січей⁹⁸; проаналізовано причини ліквідації Запорозьких Вольностей у другій половині XVIII ст.⁹⁹; порушено питання локалізації запорозьких зимівників¹⁰⁰; визначено політичну лінію творця Української козацької держави щодо рядового козацтва¹⁰¹ тощо. Своєрідною ж концептуалізацією поглядів на сутність українського козацтва як національного суспільного феномену стала теоретична стаття В.А.Смоля, опублікована в часописі у 1991 р.¹⁰² Автор підкреслив державотворчий характер діяльності козацтва, його позитивний вплив на формування національної свідомості, репрезентативність у його політичних програмах сподівань і соціальних запитів українського ранньомодерного соціуму.

Інтерес до козацької проблематики зберігся і на наступному етапі. Зокрема, у 1999 р. у часописі були порушені питання перебування українських козаків на державній службі¹⁰³; виникнення першої Запорозької Січі¹⁰⁴; ролі, яку відіграли порубіжні території у процесі генезису козащини¹⁰⁵. Нетрадиційні ракурси історії українського козацтва було відтворено у розвідках П.М.Саса¹⁰⁶, С.Ф.Плецького¹⁰⁷, О.О.Ковалевської¹⁰⁸.

Останніми роками редколегія «Українського історичного журналу» помітно активізувала роботу з публікації біографічних матеріалів. Зокрема, на шпальтах часопису відтворено яскраві соціально-політичні портрети українських гетьманів Богдана Хмельницького¹⁰⁹, Петра Дорошенка¹¹⁰, Івана Мазепи¹¹¹, Івана Скоропадського¹¹², Данила Апостола¹¹³, Кирила Розумовського¹¹⁴; реставровано політичні образи та уточнено факти з біографій наказного гетьмана Івана Сулими¹¹⁵ та маловідомого гетьмана Правобережної України Андрія Могили¹¹⁶, сподвижників володаря Української козацької держави полковників Івана Богуна¹¹⁷, Данила

Нечая¹¹⁸, Максима Кривоноса¹¹⁹, Євстафія Гоголя¹²⁰ та Антона Ждановича¹²¹, а також сумського полковника Герасима Кондратьєва¹²² та генерального підскарбія Якова Марковича¹²³. Увагою дослідників не були обійдені і проводирі великих національно-визвольних та соціальних виступів Семен Палій¹²⁴, Максим Залізник¹²⁵ та Устим Кармалюк¹²⁶. На особливу увагу заслуговують студії Я.Р.Дашкевича, присвячені політичній діяльності Василя Капніста¹²⁷, та С.І.Іваненка-Коленди, який повернув в українську історію образ митрополита Гавриїла Коленди¹²⁸.

Українське середньовіччя персоналізовано постатями книжників Лларіона, Никона та Нестора, князя Мстислава Тмутараканського та династією Романовичів¹²⁹, родом князів Масальських¹³⁰, барського старости Б.Претвича¹³¹ та черкаського і канівського старости О.Дашковича¹³².

Кілька десятилітнє відлучення українських науковців від інтелектуальної спадщини вітчизняних істориків XIX – перших десятиліть XX ст. та дослідників з української діаспори на зламі 80–90-х рр. обумовило (в умовах методологічної переорієнтації історичної науки та відродження діяльності Української археографічної комісії) справжній ажіотаж навколо повернення суспільному загалу її кращих і найменш відомих зразків. Цей своєрідний археографічний бум торкнувся і «Українського історичного журналу». На його шпальтах були перевидані такі фундаментальні твори, як «Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах» В.Антоновича та В.Беца (1990. – №9; 1991. – №3, 5, 7); «Свадьба Тимоша Хмельницкого (Эпизод из истории малорусско-молдавских отношений)» С.Венгрженовського (1995. – №6; 1996. – №2); «Мазепа» (1988. – №8–12; 1989. – №1–2, 4, 7–9, 11; 1990. – №1, 3–6), «Мазепинцы» (1990. – №8, 10–12; 1991. – №1–2) та «Мысли о федеративном начале в Древней Руси» (1993. – №10, 11/12) М.Костомарова; «Україна на переломі. 1657–1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті» В.Липинського (1992. – №2, 4, 5); «Українсько-російські договори в XVII–XVIII віках» А.Яковліва (1993. – №4/6, 7/8, 9, 11/12; 1994. – №1, 2/3, 4, 6; 1995. – №2, 6); менш форматні розвідки В.Антоновича «Иван Гонта (1768 г.)» (1993. – №9); М.Грушевського «Велика, Мала і Біла Русь» (1991. – №2); М.Драгоманова «Пропаший час: Українці під Московським царством (1654–1876)» (1991. – №9); П.Єфименка «Калнышевский, последний кошевой Запорожской Сечи, 1691–1803» (1990. – №12); М.Костомарова «Князь Володимир Святый» (1988. – №6) та «Несколько слов о памятнике Хмельницкому» (1994. – №5), а також його листування навколо піднятого питання (1992. – №5). Було також передруковано твори польських авторів І.Ролле «Женщины при Чигиринском дворе во второй половине XVII века» (1991. – №3–4) та К.Шайнохи «Домна-Розанда»; Б.О'Коннара «Історія Польщі: (фрагменти, що стосуються України)» (1995. – №2); праці діаспорних вчених В.Січинського «Чужинці про Україну» (1991. – №3, 4, 6); І.Борщака «Гетьман Пилип Орлик і Франція: Сторінки дипломатичної історії» (1991. – №8, 9, 11) та великий синтетичний курс О.Субтельного «Україна. Історія» (1991. – №4, 6–9, 11–12). Усі вони супроводжувалися ґрунтовними передмовами та коментарем. Однак із середини 90-х рр. інтерес до подібного роду публікацій згасає.

За останнє двадцятиріччя «Український історичний журнал» зробив помітний внесок у розширення джерельної бази української медієвістики та новістики. Так, на його сторінках були опубліковані добірки нововіднайдених документів з історії повстання 1591–1596 рр. (2002. – №2); Національно-визвольної війни середини XVII ст. (1987. – №5; 1998. – №6; 2001. – №1); матеріали до життєписів Б.Хмельницького (1995. – №4) та А.Могили (2003. – №5); джерела з історії християнства в Криму в IV–IX ст. (2000. – №4). У журналі також вперше було видруковано «Сенсацію про заспокоєння Війська Запорозького одного польського шляхтича» (1999. – №6); уривки зі щоденника Я.Радзивілла¹³³;

«Пункты секретные тайному советнику Федору Наумову» (1993. – №2/3); «Протокол допиту гайдамаки Семена Гаркуші» (1990. – №10, 11); «Прошение малороссийского шляхетства и старшин вместе с гетманом о восстановлении разных старинных прав Малороссии» (1993. – №7/8, 9); «Невідомий життєпис Іпатія Потія» (2000. – №6). Грунтовністю відзначається також низка аналітичних джерелознавчих статей та оглядів, присвячених, зокрема, джерелам з історії давньоруської держави¹³⁴, доби Національно-визвольної війни¹³⁵, т. зв. «Руїни»¹³⁶ тощо. Однак слід зауважити, що пік таких публікацій припав на 90-і рр. минулого століття. Із початком нового, ХХІ ст. їх кількість стрімко зменшується.

Отже, у цілому можна відзначити, що тематична представленість у 1987–2007 рр. на сторінках «Українського історичного журналу» медієвістичних і ранньоновістичних студій загалом адекватно відбиває сучасний стан розвитку в Україні цих історіографічних галузей, із притаманними їм проблемними і хронологічними диспропорціями і лакунами. Це стосується явного превалювання проблематики політичної історії, відсутення з пріоритетних позицій (як це було на попередньому відрізку історіографічного часу) студіювання соціально-економічної сфери, недостатнього висвітлення культурно-духовного життя українського соціуму, його побутових традицій тощо. Серед респондентів часопису в останнє двадцятиліття переважають українські вчені, більшість з яких працює в системі НАН України, зокрема, Інституті історії України. Натомість помітно зменшилась питома вага іноземних істориків, першість серед яких уже не один рік тримає проукраїнські налаштована дослідниця із Санкт-Петербурга Т.Г.Яковлева.

Хотілося б ще раз висловити побажання редколегії часопису звертати більшу увагу на обговорення на його сторінках дискусійних питань у дослідженні національного історичного процесу за доби середньовіччя і раннього нового часу, накреслювати пріоритети у його вивченні, активніше піднімати методологічні проблеми на кшталт періодизації українського історичного процесу, трактування й доцільності вживання тієї чи іншої термінології тощо, підсилити увагу до порівняльного контексту, налагодити систематичне інформування читача про основні напрями наукової діяльності вітчизняних і закордонних медієвістичних і новістичних центрів. Можливо, варто було б подумати щодо відродження започаткованої на початку 90-х рр. минулого століття практики відкритого дискурсу між науковцями та читацьким загалом.

¹ Матях В.М. Медієвістика на сторінках «Українського історичного журналу» // Укр. іст. журн. – 1997. – №4. – С.39–48.

² Гуржій О., Капітан Л. «Український історичний журнал» та проблеми вітчизняної медієвістики в другій половині ХХ ст. – К., 2004. – С.80.

³ У пошуках історичної правди («круглий стіл») // Укр. іст. журн. – 1991. – №10. – С.3–10; 1992. – №2. – С.3–13.

⁴ Юсова Н.М. Ідейна й термінологічна генеалогія поняття «давньоруська народність» // Укр. іст. журн. – 2006. – №4. – С.101–129.

⁵ Шип Н.А. Дискусія про термін «Русь» // Укр. іст. журн. – 2002. – №6 – С.92–107.

⁶ Балущок В.Г. Полюддя: прагматична дія і ритуал // Укр. іст. журн. – 1994. – №1. – С.113–116.

⁷ Горський А.А. Ще раз про роль норманів у формуванні Київської Русі // Укр. іст. журн. – 1994. – №1. – С.3–9.

⁸ Котляр М.Ф. Давньоруська держава кінця ХІ – початку ХІІ ст. (Від усобиць до стабілізації) // Укр. іст. журн. – 1997. – №2. – С.18–28; Його ж. Давньоруська державність: до і після Любеча // Укр. іст. журн. – 1997. – №4. – С.19–28; Його ж. Спадок Ярослава Мудрого (до проблеми історичної пам'яті літопису) // Укр. іст. журн. – 2000. – №4. – С.73–78; Яценко Б.І. Розвиток державного устрою України-Руси наприкінці ХІІ ст. (Проект Романа Мстиславича і «Слово о полку Ігоревім») // Укр. іст. журн. – 1997. – №3. – С.119–133.

- ⁹ *Котляр М.Ф.* До проблеми утворення Новгород-Сіверського князівства // Укр. іст. журн. – 1995. – №6. – С.55–60; *Його ж.* Галицько-Волинське князівство (до 800-ліття утворення) // Укр. іст. журн. – 2000. – №1. – С.21–23.
- ¹⁰ *Куза А.В.* Києво-новгородські взаємовідносини кінця XI – початку XII ст. // Укр. іст. журн. – 1994. – №5. – С.29–39.
- ¹¹ *Головко О.Б.* Проблеми взаємовідносин Київської Русі з Візантією у IX – першій половині XI ст. // Укр. іст. журн. – 1989. – №1. – С.65–73; *Поппе А.* Візантійсько-руський союзницький трактат 987 р. // Укр. іст. журн. – 1990. – №6. – С.20–33; *Кушинська Л.А.* Про джерело права русько-візантійських угод X ст. // Укр. іст. журн. – 1999. – №6. – С.89–94.
- ¹² *Плахонін А.Г.* Східна Волинь у зовнішній політиці Давньоруської держави (X – перша половина XI ст.) // Укр. іст. журн. – 2000. – №4. – С.127–143.
- ¹³ *Пушик С.Г.* Княздвір на Гуцульщині // Укр. іст. журн. – 1992. – №4. – С.109–111; *Висоцький С.О.* Великий Ярославів двір стародавнього Києва // Укр. іст. журн. – 1998. – №4. – С.115–121; *Козюба В.К.* «Двір» в історико-юридичних пам'ятках Давньої Русі // Укр. іст. журн. – 2003. – №1. – С.36–53; *Ричка В.М.* Про склад і структуру великокнязівського двору середньовічного Києва // Укр. іст. журн. – 2007. – №3. – С.4–16.
- ¹⁴ *Котляр М.Ф.* Чи Святополк убив Бориса і Гліба? // Укр. іст. журн. – 1989. – №12. – С.110–122.
- ¹⁵ *Толочко О.П.* Про місце смерті Рюрика Ростиславича // Укр. іст. журн. – 1997. – №5. – С.136–144.
- ¹⁶ *Вілкул Т.Л.* Володимир Мономах: тексти і версії // Укр. іст. журн. – 2004. – №1. – С.53–71.
- ¹⁷ *Вілкул Т.Л.* Віче в паралельних повідомленнях літописів // Укр. іст. журн. – 1998. – №4. – С.70–81; *Йї ж.* Давньоруське «чадь»: соціальна інтерпретація терміна і поняття // Укр. іст. журн. – 1996. – №4. – С.68–76.
- ¹⁸ *Вілкул Т.Л.* Галицько-Волинський літопис про постриження литовського князя Войшелка // Укр. іст. журн. – 2007. – №4. – С.26–37.
- ¹⁹ *Ставицький В.І.* Проблема походження літописних оповідей про нашествя Батия на руську землю у 1237–1241 рр. // Укр. іст. журн. – 1993. – №9. – С.52–58.
- ²⁰ *Ставицький В.І.* До питання про загальноруське літописання XIII ст. // Укр. іст. журн. – 1991. – №8. – С.141–147.
- ²¹ *Беліков В.О.* Про похід князя Ігоря на половців у 1185 р. // Укр. іст. журн. – 1967. – №2. – С.102–106; *Добродошов І.Г., Кучкін В.А.* Про дату битви Новгород-сіверського князя Ігоря Святославича з половцями в 1185 р. // Укр. іст. журн. – 1989. – №12. – С.67–75; *Бережанський В.Г.* Війни Київської Русі з печенігами // Укр. іст. журн. – 1996. – №6. – С.115–119.
- ²² *Котляр М.Ф.* Війна і воїнська слава очима давньоруських книжників // Укр. іст. журн. – 2005. – №2. – С.3–15.
- ²³ *Логвин Г.Н.* Про час спорудження Софійського собору в Києві // Укр. іст. журн. – 1987. – №2. – С.129–136; *Висоцький С.О.* Хто й коли побудував Софійський собор у Києві? // Укр. іст. журн. – 1990. – №2. – С.145–148; *Пуцько В.Г.* Про заснування Десятинної церкви у Києві // Укр. іст. журн. – 1990. – №9. – С.93–97; *Кабанець Є.П.* Про первісне освячення Успенського собору Києво-Печерського монастиря // Укр. іст. журн. – 1998. – №6. – С.118–133; *Моця О.П.* Південноруські храми (розміщення, розміри, хронологія) // Укр. іст. журн. – 2004. – №3. – С.127–133.
- ²⁴ *Ричка В.М.* Повсякденне життя монастирів Київської Русі // Укр. іст. журн. – 1995. – №5. – С.48–56.
- ²⁵ *Ричка В.М.* Шлюб і подружнє життя у Київській Русі // Укр. іст. журн. – 1992. – №1. – С.131–141.
- ²⁶ *Воробйова І.П.* Християнські свята в середньовічному Києві // Укр. іст. журн. – 2000. – №3. – С.102–111.
- ²⁷ *Пуцько В.Г.* Світські елементи в духовній культурі стародавнього Києва // Укр. іст. журн. – 1996. – №3. – С.143–151.
- ²⁸ *Писаренко Ю.Г.* Князівські лови в традиційній свідомості давньоруського суспільства // Укр. іст. журн. – 1993. – №7/8. – С.44–52.
- ²⁹ *Куриленко В.Є.* До локалізації літописного міста Хоробора // Укр. іст. журн. – 1993. – №1. – С.128–130; *Баран В.Д.* Княжий Галич в історії України // Укр. іст.

журн. – 2001. – №4. – С.67–75; *Баженів О.Л.* Міста давньоруського Пониззя в літописах // Укр. іст. журн. – 2004. – №6. – С.112–121; *Ричка В.М.* Галич – другий Київ: середньовічна формула чи історіографічна метафора? // Укр. іст. журн. – 2006. – №1. – С.4–13; *Воронцова О.А.* З історії дослідження Звіринських печер у Києві // Укр. іст. журн. – 1995. – №5. – С.120–126; та ін.

³⁰ *Русина О.В.* Українські землі у московській зовнішній та внутрішній політиці кінця XV – початку XVII ст. // Укр. іст. журн. – 1996. – №4. – С.62–74.

³¹ *Русина О.В.* Проблеми політичної лояльності населення Великого князівства Литовського у XIV–XVI ст. // Укр. іст. журн. – 2003. – №6. – С.3–16.

³² *Любашенко В.І.* Єретично-раціоналістичні рухи в Україні XV–XVI ст. (до питання генези та еволюції «пожидовлення») // Укр. іст. журн. – 1996. – №4. – С.90–101; *Русина О.В.* Міжконфесійні взаємини й суспільно-політичні рухи XV – початку XVI ст. на теренах України // Укр. іст. журн. – 2006. – №3. – С.4–15.

³³ *Василенко В.О.* Литовсько-московські угоди 60-х – 80-х рр. XIV ст. (спірні проблеми історії Європи) // Укр. іст. журн. – 2005. – №6. – С.177–190.

³⁴ *Шабунько Ф.М.* Битва біля Синіх Вод 1362 р.: маловідомі та незнані аспекти // Укр. іст. журн. – 1996. – №2. – С.3–15; *Казаков О.О.* Битва на річці Ведроші 14 липня 1500 р. // Укр. іст. журн. – 1998. – №5. – С.52–63.

³⁵ *Гурбик А.О.* Волочна поміра на українських землях у складі Великого князівства Литовського в XVI ст. // Укр. іст. журн. – 1996. – №4. – С.49–61.

³⁶ *Кривонос В.П.* Львівсько-levantійська торгівля наприкінці XV – в середині XVII ст. // Укр. іст. журн. – 1995. – №1. – С.48–57; *Подольак Н.Г.* «Битва за Балтику» і зміни в торговій політиці Ганзи в XV–XVI ст. // Укр. іст. журн. – 2002. – №2. – С.27–36.

³⁷ *Гурбик А.О.* Сільська громада в Україні XIV–XVI ст.: еволюція основних суспільно-територіальних форм // Укр. іст. журн. – 1997. – №5. – С.52–66.

³⁸ *Гурбик А.О.* Копні суди на українських землях у XIV–XVI ст. // Укр. іст. журн. – 1990. – №10. – С.110–116.

³⁹ *Блануца А.В.* Земельні контракти волинської шляхти в другій половині XVI ст. // Укр. іст. журн. – 2005. – №6. – С.33–50.

⁴⁰ *Блануца А.В., Ващук Д.П.* Інститут «старини» й «новини» в правових та економічних джерелах Великого князівства Литовського (друга половина XV–XVI ст.) // Укр. іст. журн. – 2006. – №2. – С.11–23.

⁴¹ *Климовський С.І.* До питання про «обмеженість» магдебурзького права середньовічного Києва // Укр. іст. журн. – 1997. – №4. – С.76–81; *Білоус Н.О.* Функції та основні напрями діяльності Київського магістрату в XVI – першій половині XVII ст. // Укр. іст. журн. – 2005. – №5. – С.4–17; *Поліщук В.В.* Луцький замковий уряд в адміністративній системі Великого князівства Литовського від початку XV ст. до реформи 1564–1566 рр. // Укр. іст. журн. – 2005. – №1. – С.108–125; *Капраль М.М.* Функціонування органів влади Львова у XIII–XVIII ст. (нарис історії інститутів магдебурзького права) // Укр. іст. журн. – 2006. – №5. – С.111–130.

⁴² *Кочан Н.І.* Флорентійська унія і Київська митрополія: до характеристики розвитку та втілення ідеї унії церков // Укр. іст. журн. – 1996. – №1. – С.28–44; *Флоря Б.М.* Східні патріархи і західноруська церква // Укр. іст. журн. – 1996. – №1. – С.45–51; *Тимошенко Л.В.* Артикули Берестейської унії 1596 р. // Укр. іст. журн. – 1996. – №2. – С.15–34; *Харишин М.В.* Українська церква між двома уніями (1569–1506 рр.) // Укр. іст. журн. – 1996. – №4. – С.24–33; *Зема В.Є.* Флорентійська унія та автокефалія церкви // Укр. іст. журн. – 2003. – №1. – С.53–67.

⁴³ *Пуцько В.Г.* Візантійсько-київська спадщина в культурному розвитку Великого князівства Литовського // Укр. іст. журн. – 1998. – №5. – С.118–122.

⁴⁴ *Зема В.Є.* Полеміко-догматичні збірки XVI – початку XVII ст. // Укр. іст. журн. – 2001. – №5. – С.43–74.

⁴⁵ *Харламов В.О.* Нові дані про початок книгодрукування у Києві // Укр. іст. журн. – 1990. – №9. – С.98–196; *Фрис В.Я.* Перший київський буквар // Укр. іст. журн. – 1992. – №4. – С.106–108.

⁴⁶ *Пламеницька О.А.* Середньовічна житлова забудова Кам'янця-Подільського // Укр. іст. журн. – 1987. – №3. – С.128–134.

⁴⁷ *Войтович Л.В.* Середні віки в Україні: хронологія, проблеми періодизації // Укр. іст. журн. – 2003. – №4. – С.134–139.

- ⁴⁸ Гурбик А.О. Огульний гіперкритицизм та фаховий конструктивізм: альтернативи поступу сучасної літваністики // Укр. іст. журн. – 2000. – №3. – С.69–82.
- ⁴⁹ Проблеми українського середньовічного села (Матеріали «круглого столу») // Укр. іст. журн. – 2003. – №3. – С.3–13.
- ⁵⁰ Там само. – С.3.
- ⁵¹ Степанков В.С. Українська революція 1648–1676 рр. у контексті європейського революційного руху XVI–XVII ст.: спроба порівняльного аналізу // Укр. іст. журн. – 1997. – №1. – С.3–21; Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція 1648–1676 рр. крізь призму століть // Укр. іст. журн. – 1998. – №1. – С.3–24; №2. – С.3–25; №3. – С.3–12.
- ⁵² Смолій В.А., Гуржій О.І. Становлення української феодальної державності // Укр. іст. журн. – 1990. – №10. – С.10–20.
- ⁵³ Гуржій О., Капітан Л. Назв. праця. – С.85.
- ⁵⁴ Смолій В.А. Українська козацька держава // Укр. іст. журн. – 1991. – №4. – С.5–19.
- ⁵⁵ Степанков В.С. Богдан Хмельницький і проблеми державності України // Укр. іст. журн. – 1991. – №9. – С.115–125; №11. – С.127–139.
- ⁵⁶ Степанков В.С. Проблема становлення монархічної форми правління Богдана Хмельницького (1648–1657 рр.) // Укр. іст. журн. – 1995. – № 4. – С.14–33.
- ⁵⁷ Мельник Л.Г. Правління гетьманського уряду (1733–1735 рр.) // Укр. іст. журн. – 2001. – №5. – С.81–91.
- ⁵⁸ Струкевич О.К. Про остаточне знищення гетьманства на Україні та заснування другої Малоросійської колегії // Укр. іст. журн. – 1993. – №7/8. – С.85–88.
- ⁵⁹ Мельник Л.Г. Українсько-турецькі взаємовідносини і політичні проекти П.Орлика // Укр. іст. журн. – 1997. – №6. – С.24–34.
- ⁶⁰ Хеггман Б. Пилип Орлик у Швеції // Укр. іст. журн. – 1996. – №3. – С.151–154.
- ⁶¹ Станіславський В.В. Політичні відносини Запорозької Січі з Річчю Посполитою та Правобережною Україною в 1686–1699 рр. // Укр. іст. журн. – 1998. – №6. – С.3–11; 1999. – №1. – С.18–31.
- ⁶² Чухліб Т.В. Україна та Польща під час правління короля Яна III Собеського: пошуки втраченого миру // Укр. іст. журн. – 2002. – №1. – С.38–52.
- ⁶³ Гуржій О.І. Про особливості українсько-російських взаємовідносин в середині XVII ст. (1654–1657 рр.) // Укр. іст. журн. – 1992. – №10/11. – С.13–23; Горобець В.М., Струкевич О.К. Українсько-російські політичні відносини другої половини XVII–XVIII ст.: тенденції, характер, етапи // Укр. іст. журн. – 1997. – №1. – С.22–43.
- ⁶⁴ Горобець В.М. Іван Нечай та українсько-російські суперечки за Білорусь (1654–1659 рр.) // Укр. іст. журн. – 1998. – №1. – С.24–39; №2. – С.26–39.
- ⁶⁵ Сас П.М. Посольство Війська Запорозького до московського царя Михайла Федорича (1620 р.) // Укр. іст. журн. – 2003. – №6. – С.16–28; 2004. – №1. – С.3–19.
- ⁶⁶ Горобець В.М. Московська політика Богдана Хмельницького: дипломатична риторика та політична практика // Укр. іст. журн. – 1995. – №4. – С.45–56; Його ж. Московський договір гетьмана І.Брюховецького 1665 р. // Укр. іст. журн. – 2003. – №6. – С.39–51; Його ж. Зовнішня політика Гетьманату другої половини 50-х рр. XVII ст.: впливи суспільно-політичного протистояння в Україні та трансформації регіональних геополітичних процесів // Укр. іст. журн. – 2005. – №2. – С.16–47; Бульвінський А.Г. Дипломатичні зносини України в період гетьманування Івана Виговського (серпень 1657 – серпень 1659 рр.) // Укр. іст. журн. – 2005. – №1. – С.125–138; Чухліб Т.В. Особливості зовнішньої політики І.Самойловича та проблема міжнародного становища Українського гетьманату в 1672–1686 рр. // Укр. іст. журн. – 2005. – №2. – С.48–67.
- ⁶⁷ Мицик Ю.А. З досліджень історії Переяславської ради 1654 р. // Укр. іст. журн. – 2003. – №6. – С.93–115; 2004. – №1. – С.72–80; Степанков В.С. Переяславська присяга 1654 р.: зміст і наслідки // Укр. іст. журн. – 2003. – №6. – С.28–39; 2004. – №1. – С.3–19; Чухліб Т.В. Переяславська угода 1654 р. у контексті міжнародного утвердження ранньомодерної Української держави: причини, укладення, наслідки // Укр. іст. журн. – 2003. – №1. – С.68–81; №3. – С.43–63; №4. – С.46–61.
- ⁶⁸ Горобець В.М. Українська зовнішня політика після Переяслава: стратегічні цілі та тактичні відступи другої половини 1655 р. // Укр. іст. журн. – 2000. – №1. – С.32–44;

№2. – С.58–69; *Чухліб Т.В.* Гетьманування Петра Дорошенка: причини «вірності» та «зради» королю, султану й царю (1665–1676 рр.) // *Укр. іст. журн.* – 2007. – №1. – С.39–61.

⁶⁹ *Апанович О.М.* Воєнне мистецтво Богдана Хмельницького та його сподвижників // *Укр. іст. журн.* – 1995. – №4. – С.33–45; *Стороженко І.С.* Збройні сили України від останньої третини XVII ст. до кінця XVIII ст. // *Укр. іст. журн.* – 1998. – №1. – С.87–93; *Сокирко О.Г.* Жолдацькі формування в Гетьманщині 1669–1765 рр. // *Укр. іст. журн.* – 2006. – №4. – С.64–76.

⁷⁰ *Панашенко В.В.* Шлях армії Карла XII на Україну (1709 р.) // *Укр. іст. журн.* – 1991. – №2. – С.107–111; *Свєшніков І.К.* Розкопки місця Берестецької битви 1651 р. // *Укр. іст. журн.* – 1991. – №12. – С.140–151; *Стороженко І.С.* Битва на Жовтих Водах // *Укр. іст. журн.* – 1995. – №4. – С.129–137; №5. – С.109–119; *Бульвінський А.Г.* Конотопська битва 1659 р. // *Укр. іст. журн.* – 1998. – №3. – С.76–83; №4. – С.83–93; *Чухліб Т.В.* Українсько-польська військова взаємодія під час гетьманування С.Куницького (1683–1684 рр.) // *Укр. іст. журн.* – 2000. – №5. – С.44–56; *Гурбик А.О.* Вторгнення військ Великого князівства Литовського в Україну та оборона Києва (1651 р.) // *Укр. іст. журн.* – 2006. – №6. – С.35–55.

⁷¹ *Галенко О.І.* Про татарські набіги на українські землі // *Укр. іст. журн.* – 2003. – №6. – С.52–68.

⁷² *Гнезділов О.Ф.* Заселення російськими та українськими селянами Криму в кінці XVIII ст. // *Укр. іст. журн.* – 1987. – №6. – С.103–107.

⁷³ *Заруба В.М.* Походи російських та українських військ на Крим у 1687 й 1689 рр. // *Укр. іст. журн.* – 1992. – №9. – С.65–75.

⁷⁴ *Брехуненко В.А.* Витоки кримської політики Богдана Хмельницького // *Укр. іст. журн.* – 1995. – №4. – С.87–92.

⁷⁵ *Станіславський В.В.* Запорозька Січ у політичних відносинах з Кримським ханством (початок XVIII ст.) // *Укр. іст. журн.* – 1995. – №6. – С.3–21; *Його ж.* Політичні відносини Запорозької Січі й Кримського ханства напередодні Полтавської битви // *Укр. іст. журн.* – 1998. – №1. – С.75–86.

⁷⁶ *Газін В.В.* Крим – Україна: політичні стосунки періоду гетьманування Павла Тетері (1663–1665 рр.) // *Укр. іст. журн.* – 2001. – №1. – С.62–73; *Яковлева Т.Г.* Кримсько-турецький фактор у політиці гетьманів України у 60-ті рр. XVII ст. // *Укр. іст. журн.* – 2003. – №2. – С.14–24.

⁷⁷ *Смолій В.А.* Деякі дискусійні питання історії Коліївщини (1768 р.) // *Укр. іст. журн.* – 1993. – №10. – С.21–29.

⁷⁸ *Смолій В.А.* Традиції визвольної війни 1648–1654 рр. в антифеодальній боротьбі на Україні (друга половина XVII–XVIII ст.) // *Укр. іст. журн.* – 1991. – №1. – С.13–23.

⁷⁹ *Зінченко А.Л.* З історії селянського руху на Правобережній Україні у XVIII – першій половині XIX ст. // *Укр. іст. журн.* – 1991. – №1. – С.36–45; *Сергієнко Г.Я.* Правобережна Україна: відродження козацької державності й визвольний рух проти панування Речі Посполитої (80–90-ті рр. XVII – початок XVIII ст.) // *Укр. іст. журн.* – 1996. – №3. – С.105–119.

⁸⁰ *Симоненко Р.Г.* Про геополітичний фактор в історії України // *Укр. іст. журн.* – 2001. – №3. – С.105–127; 2002. – №6. – С.20–31.

⁸¹ *Сисин Ф.* Хмельниччина та її роль в утворенні модерної української нації // *Укр. іст. журн.* – 1995. – №4. – С.67–76; *Струкевич О.К.* Українська «нація до націоналізму»: пошуки критеріїв ідентичності в Україні-Гетьманщині XVIII ст. // *Укр. іст. журн.* – 1999. – №6. – С.17–33; *Його ж.* Українська ранньомодерна нація: історико-етнонаціологічні аспекти дослідження // *Укр. іст. журн.* – 2001. – №5. – С.3–22.

⁸² *Сас П.М.* Реформаційні погляди Івана Вишенського – прояв опозиції пануючій ідеології феодального суспільства // *Укр. іст. журн.* – 1987. – №6. – С.93–102; *Його ж.* Українсько-польський мислитель доби Відродження Станіслав Оріховський: на шляху до історизму нового часу // *Укр. іст. журн.* – 1991. – №1. – С.87–98; *Його ж.* «Руська» орієнтація політичної свідомості Адама Кисіля // *Укр. іст. журн.* – 2000. – №5. – С.38–44; *Мельник Л.Г.* Склад депутації від України до Комісії по укладанню нового «Уложення» 1767–1768 рр. // *Укр. іст. журн.* – 1999. – №2. – С.105–113; *Вирський Д.С.* «Зем'яни» Псевдо-Оріховського як пам'ятка консервативної суспільної думки України XVI ст. // *Укр. іст. журн.* – 2005. – №6. – С.190–198.

- ⁸³ *Сироткін В.М.* Общинні поземельні відносини у звичаєвому праві Лівобережної України (друга половина XVII–XVIII ст.) // Укр. іст. журн. – 1987. – №6. – С.111–119.
- ⁸⁴ *Мельниченко В.М.* Торговельні зв'язки між Лівобережною і Правобережною Україною у другій половині XVII ст. // Укр. іст. журн. – 1998. – №1. – С.69–75.
- ⁸⁵ *Пиріг П.В.* Економічні зв'язки Чернігівщини в середині XVII ст. // Укр. іст. журн. – 1991. – №12. – С.49–52.
- ⁸⁶ *Путро О.І.* До питання про форми власності на землю українського козацтва // Укр. іст. журн. – 1992. – №2. – С.64–69.
- ⁸⁷ *Рудакова Ю.К.* Основні аспекти земельної політики уряду Павла I на території Правобережної України // Укр. іст. журн. – 2005. – №3. – С.101–110.
- ⁸⁸ *Гуржій О.І.* Купецький стан на Лівобережній і Слобідській Україні в другій половині XVII–XVIII ст.: проблеми становлення та розвитку // Укр. іст. журн. – 2004. – №3. – С.3–21.
- ⁸⁹ *Литвинова Т.Ф.* Соціально-економічні погляди й господарські інтереси Ф.Й.Туманського // Укр. іст. журн. – 2007. – №1. – С.70–94.
- ⁹⁰ *Кондрацький А.А.* Поляки на Україні в X–XIX ст. // Укр. іст. журн. – 1991. – №12. – С.83–96; *Гуржій О.І.* До питання про кількість та етнічний склад населення України у другій половині XVII ст. // Укр. іст. журн. – 1993. – №4/6. – С.43–49; *Гедьо А.В.* Переселення греків з Криму до Приазов'я у 1778 р. // Укр. іст. журн. – 2001. – №1. – С.73–84; *Муляр А.М.* Міграційні процеси на Правобережній Україні в кінці XVII – на початку XVIII ст. // Укр. іст. журн. – 2000. – №2. – С.94–101.
- ⁹¹ *Сас П.М.* Рукописне «Євангеліє П.Сагайдачного» // Укр. іст. журн. – 2006. – №4. – С.157–189.
- ⁹² *Апанович О.М.* Урядові службовці Гетьманщини – українська інтелігенція XVIII ст. // Укр. іст. журн. – 1997. – №2. – С.92–97; *Федірко А.М.* Патріотична освічена еліта Новгород-Сіверського на рубежі XVIII–XIX ст. // Укр. іст. журн. – 1998. – №2. – С.77–83; *Даниш М.* Українські студенти в Братиславському лицейі у XVIII ст. // Укр. іст. журн. – 1991. – №3. – С.62–68.
- ⁹³ *Кагамлик С.Р.* Роль Київської Академії в зміцненні культурно-освітніх зв'язків українських земель у XVIII ст. // Укр. іст. журн. – 1991. – №3. – С.55–62; *Травкіна О.І.* Чернігівський колегіум (до 300-річчя заснування) // Укр. іст. журн. – 2000. – №5. – С.68–78; №6. – С.83–93.
- ⁹⁴ Українське козацтво: сучасний стан та перспективи дослідження проблеми (Матеріали «круглого столу») // Укр. іст. журн. – 1990. – №12. – С.12–29.
- ⁹⁵ *Головко О.Б.* Слов'яни Північного Причорномор'я доби Київської Русі та проблема витоків українського козацтва // Укр. іст. журн. – 1991. – №11. – С.24–35; *Сергієнко Г.Я.* Біля витоків українського козацтва й Запорозької Січі // Укр. іст. журн. – 1992. – №12. – С.123–131; *Щербак В.О.* Козацтво в класово-становій структурі українського суспільства (друга половина XV – середина XVII ст.) // Укр. іст. журн. – 1991. – №11. – С.43–52; *Його ж.* Джерела формування українського козацтва // Укр. іст. журн. – 1994. – №2/3. – С.75–83.
- ⁹⁶ *Леп'явко С.А.* С.Наливайко і повстання 1591–1596 рр. у пам'яті сучасників і нащадків // Укр. іст. журн. – 1992. – №2. – С.131–138; *Його ж.* Повстання К.Косинського (1591–1593 рр.) // Укр. іст. журн. – 1994. – №4. – С.120–132; №5. – С.116–126.
- ⁹⁷ *Щербак В.О.* Запорозька Січ як фактор консолідації українського козацтва до середини XVIIст. // Укр. іст. журн. – 1995. – №5. – С.66–71.
- ⁹⁸ *Телегін Д.Я.* Обстеження Січей низового Дніпра в 1990 р. // Укр. іст. журн. – 1992. – №7/8. – С.136–139.
- ⁹⁹ *Олійник О.Л.* Ще раз про причини ліквідації Запорозької Січі // Укр. іст. журн. – 1992. – №2. – С.33–39.
- ¹⁰⁰ *Олійник О.Л.* Про локалізацію запорозьких зимівників // Укр. іст. журн. – 1992. – №10/11. – С.123–126.
- ¹⁰¹ *Яковлева Т.Г.* Богдан Хмельницький і рядове козацтво // Укр. іст. журн. – 1995. – №4. – С.56–67.
- ¹⁰² *Смолій В.А.* Феномен українського козацтва в загальноісторичному контексті // Укр. іст. журн. – 1991. – №5. – С.61–72.
- ¹⁰³ *Леп'явко С.А.* Українське козацтво на державній службі (початковий період) // Укр. іст. журн. – 1999. – №3. – С.57–62.

- ¹⁰⁴ Гурбик А.О. Виникнення Запорозької Січі (хронологічний та територіальний аспекти проблеми) // Укр. іст. журн. – 1999. – №6. – С.3–17.
- ¹⁰⁵ Босчко В.Ф., Чабан А.Ю. Роль порубіжних територій у процесі генезису козацтва // Укр. іст. журн. – 1999. – №2. – С.48–63.
- ¹⁰⁶ Сас П.М. Політико-правові засади воєнної служби запорожців та грошова винагорода їм за участь у Хотинській війні 1621 р. // Укр. іст. журн. – 2005. – №6. – С.4–33.
- ¹⁰⁷ Плецкий С.Ф. Паспортна система Нової Січі (1734–1775 рр.) // Укр. іст. журн. – 2006. – №2. – С.24–37.
- ¹⁰⁸ Ковалевська О.О. Нові підходи до пошуку достовірних зображень гетьмана Івана Мазепи (до 320-ї річниці обрання І.С.Мазепи на гетьманство) // Укр. іст. журн. – 2007. – №3. – С.152–167.
- ¹⁰⁹ Смолій В.А. Богдан Хмельницький: особистість у контексті епохи // Укр. іст. журн. – 1995. – №4. – С.3–14; Чухліб Т.В. Богдан Хмельницький очима сучасників // Укр. іст. журн. – 1995. – №4. – С.121–122.
- ¹¹⁰ Смолій В.А., Степанков В.С. Гетьман Петро Дорошенко // Укр. іст. журн. – 1992. – №7/8. – С.84–102.
- ¹¹¹ Субтельний О. Порівняльний підхід у дослідженні постаті Мазепи // Укр. іст. журн. – 1991. – №2. – С.125–129.
- ¹¹² Гуржій О.І. Гетьман Іван Скоропадський // Укр. іст. журн. – 1998. – №6. – С.77–90; 1999. – №1. – С.98–104; №2. – С.141–153.
- ¹¹³ Герасименко Н.О. Данило Апостол – гетьман Лівобережної України (1727–1734 рр.) // Укр. іст. журн. – 1992. – №3. – С.92–102.
- ¹¹⁴ Путро О.І. Гетьман України Кирило Розумовський (нові штрихи до соціально-політичного портрета) // Укр. іст. журн. – 2002. – №5. – С.105–118.
- ¹¹⁵ Сергійчук В.І. Козацький гетьман Іван Сулима // Укр. іст. журн. – 1987. – №5. – С.122–128.
- ¹¹⁶ Чухліб Т.В. Маловідомий гетьман Правобережної України Андрій Могила (1684–1689) // Укр. іст. журн. – 1993. – №9. – С.65–70; Станіславський В.В. Гетьман України Андрій Могила // Укр. іст. журн. – 2002. – №4. – С.110–121.
- ¹¹⁷ Гуржій О.І. Іван Богун: деякі міфи та реальність // Укр. іст. журн. – 1998. – №1. – С.99–111; Яковлева Т.Г. Загибель Івана Богуна // Укр. іст. журн. – 1991. – №5. – С.139–142; Ї ж. Іван Богун: проблеми біографії // Укр. іст. журн. – 2000. – №2. – С.147–154; №4. – С.144–152.
- ¹¹⁸ Сигидин М.В. Про загибель Данила Нечая // Укр. іст. журн. – 1992. – №6. – С.123–129.
- ¹¹⁹ Мицик Ю.А. Максим Кривоніс // Укр. іст. журн. – 1992. – №12. – С.69–79.
- ¹²⁰ Чухліб Т.В. Є.Гоголь – полковник Війська Запорозького та наказний гетьман Правобережної України // Укр. іст. журн. – 1997. – №1. – С.94–103.
- ¹²¹ Гурбик А.О. Київський полковник Антон Жданович // Укр. іст. журн. – 1998. – №3. – С.103–109.
- ¹²² Маслійчук В.Л. Сумський полковник Герасим Кондратьєв // Укр. іст. журн. – 2006. – №4. – С.77–86.
- ¹²³ Струкевич О.К. Генеральний підскарбій Яків Маркович // Укр. іст. журн. – 1997. – №5. – С.87–97.
- ¹²⁴ Масенко Л.Т. Невідома сторінка з біографії С.Палія // Укр. іст. журн. – 1990. – №9. – С.106–108.
- ¹²⁵ Смолій В.А. Максим Залізняк // Укр. іст. журн. – 1990. – №3. – С.96–106.
- ¹²⁶ Смолій В.А., Мазурик В.С. Устим Кармалюк – визначний керівник антикріпосницької боротьби селян України (До 200-річчя з дня народження) // Укр. іст. журн. – 1987. – №3. – С.135–139.
- ¹²⁷ Дашкевич Я.Р. Василь Капніст – український політичний діяч // Укр. іст. журн. – 1991. – №7. – С.78–82.
- ¹²⁸ Іваненко-Коленда С.І. Митрополит київський, галицький та всієї Русі Гавриїл Коленда // Укр. іст. журн. – 2006. – №5. – С.131–143.
- ¹²⁹ Котляр М.Ф. Іларіон, Никон, Нестор // Укр. іст. журн. – 1989. – №3. – С.122–132; Його ж. Загадковий Ізяслав з Галицько-Волинського літопису // Укр. іст. журн. – 1991. – №10. – С.95–102; Його ж. Останній князь дружинної Русі [Мстислав Тмутороканський] // Укр. іст. журн. – 1999. – №2. – С.134–141; Його ж. Роман і Романовичі в історії та поезії // Укр. іст. журн. – 2001. – №4. – С.57–67.

¹³⁰ *Блануца А.В., Ващук Д.П.* Князівський рід Масальських за матеріалами Литовської метрики (середина XV – перша половина XVI ст.) // Укр. іст. журн. – 2007. – №4. – С.37–51.

¹³¹ *Сергійчук В.І.* Барський староста Б.Претвич // Укр. іст. журн. – 1990. – №3. – С.124–131.

¹³² *Черкас Б.В.* Остафій Дашкович – черкаський і канівський староста XVI ст. // Укр. іст. журн. – 2002. – №1. – С.53–67.

¹³³ *Із табірнього щоденника Януша Радзивілла / Публ. Ю.А.Мицика // Укр. іст. журн. – 2007. – №4. – С.183–198.*

¹³⁴ *Котляр М.Ф.* Літописна повість про «хрещення Русі» як історичне джерело // Укр. іст. журн. – 1987. – №8. – С.65–76; *Стависький В.І.* Відомості про Русь з «Історії монголів» Плано Карпіні // Укр. іст. журн. – 1988. – №6. – С.32–40; *Мариновський Ю.Ю.* Писемні джерела XI–XIV ст. про Канів // Укр. іст. журн. – 1990. – №9. – С.11–17; *Писаренко Ю.Г.* Писемні джерела про ранній етап киево-смоленських відносин // Укр. іст. журн. – 1990. – №7. – С.34–42; *Толочко О.П.* Конституційний проект Романа Мстиславича 1203 р.: спроба джерелознавчого дослідження // Укр. іст. журн. – 1995. – №6. – С.22–36.

¹³⁵ *Мицик Ю.А.* Зарубіжні публікації джерел з історії Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. // Укр. іст. журн. – 1988. – №9. – С.17–26; *Його ж.* Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. у першоджерелах // Укр. іст. журн. – 1998. – №6. – С.103–105; *Його ж.* Два публіцистичні трактати про причини Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. // Укр. іст. журн. – 1999. – №6. – С.122–125; *Мельник Л.Г.* До історії Берестецької битви (огляд джерел) // Укр. іст. журн. – 1995. – №5. – С.37–47; *Різаліті Р.* Доба Хмельницького в Україні у світлі історичної хроніки міста Лукки // Укр. іст. журн. – 1999. – №3. – С.138–142.

¹³⁶ *Кеннеді Г.* Руська метрика: книги польської коронної канцелярії для українських земель (1659–1673 рр.) // Укр. іст. журн. – 1989. – №5. – С.52–62; *Яковлева Т.Г.* Донос старшини на І.Самойловича: аналіз першоджерела // Укр. іст. журн. – 2006. – №4. – С.190–200.

The article examines the tendencies of explanation of civilization development of Ukraine during a long historical period, which includes medieval and early-modern age, on pages of «Ukrainian Historical Journal». The article defines the main problematic field and direction of authors' research interests of the periodical for the last 20 years of its existence.